

the third group use their mobile phones only as “supplementary means of communication”, they are used only when needed. This group is characterized by low level of mobile telephone use. It has been established that there are statistically significant differences between testees with different levels of mobile phone use; in particular, students with high level of mobile phone use are characterized by significantly lower emotional maturity, empathy and emotional self-regulation, emotional instability, they are more prone to feeling sadness and fear, they are independent of social norms and regulations, more introverted than other students. Students with average level of mobile phone use in different situations are unconfident, vulnerable and uneasy. Students with low level of mobile phone use are characterized by higher level of intellectual capacity and intelligent processes rate, more significant aiming for intellectual activity and better communication skills.

Keywords: mobile phone, peculiarities of students' emotional and communicative sphere, peculiarities of mobile phones use.

Рецензент: доктор психологічних наук, професор О. Я. Чебикін

Подано до редакції 18.02.2015

УДК: 159.9+159.9.07+159.99

Марія Йосипівна Казанжи,

доктор психологічних наук, доцент, професор кафедри загальної та диференціальної психології,
Південноукраїнський національний педагогічний університет імені К. Д. Ушинського,
вул. Фонтанська дорога, 4, Одеса, Україна

ОСОБЛИВОСТІ ДІАГНОСТИКИ ФАСИЛЯТИВНОСТІ

В статті наведено узагальнення відомостей щодо існуючих методів діагностики різних аспектів фасилітативності та протилежної їй якості - інгібітності. Встановлено, що фасилітативність вивчалась за допомогою ситуативного тесту «співбесіда»; набору задач відкритого типу; розв'язання проблемних ситуацій; самооціночних тест-опитувальників або ж за допомогою експертної оцінки, а також шляхом діагностики вираженості інших особистісних якостей та установок; спостереження певних ознак фасилітації чи інгібіції та ін. Окреслено переваги та недоліки означених методів, описано специфіку ситуацій, що спонукає до застосування певних методів, а також особливості результатів, які можна отримати. Наголошено важливість співвіднесення обраних методів та теоретико-методологічної позиції дослідника задля отримання адекватних результатів, а також вивчення як потенціальних характеристик, так і специфіки актуальної фасилітативної поведінки в різних ситуаціях та мотиваційних чинників її здійснення.

Ключові слова: методи діагностики фасилітативності, тест-опитувальник, експертна оцінка, спостереження, експеримент.

Постановка проблеми. Феномен фасилітативності став предметом наукового пізнання відносно недавно, хоча його значення у соціальній взаємодії, у сприянні всебічному, гармонійному розвитку особистості є незаперечним та вагомим. Фасилітативність досліджувалась в межах багатьох наук, насамперед, філософії, психології, педагогіки (О. С. Андрєєв, Г. О. Балл, І. Бенс, Т. Бентлі, М. О. Бердяєв, М. Беррі, А. Брокбенк, О. Г. Врубльовська, С. Даунінг, О. О. Кондрашихіна, П. В. Лушин, О. О. Майер, Г. В. Межина, В. Строрубе, Дж. Томас, Р. В. Овчарова, Д. Хантер, Дж. Хірон, Р. Шварц, Е. Штойер та ін.). Емпіричне ж дослідження фасилітативності висуває на передній план питання її діагностики, тож проаналізуємо вже існуючі вимірювальні інструменти та процедури, що допомагають виявляти різні аспекти фасилітативності людини.

Відповідно, **метою статті** є узагальнення та аналіз існуючих методів та методик дослідження фасилітативності.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Розглянемо найбільш відомі методи діагностики фасилітативності. Так, І. В. Жижиною вивчалась сформованість педагогічної фасилітації самооціночною методикою. Створений опитувальник містить шість шкал: комунікативність, лідерство, емпатія, рефлексія, інтроверсія-екстраверсія та ширість. За результатами діагностики можна встановити рівень розвитку педагогічної фасилітації досліджуваного: високий, середній чи низький [4]. Дійсно, за допомогою даної методики можна виявити певний перелік психологічних якостей, які відіграють значну роль в процесі фасилітації (наприклад, емпатія або ж рефлексія). Водночас не діагностуються стрижневі, на наш погляд, особливості людини, які сприяють фасилітації – цінності, смисли, потреби, мотивація допомоги тощо. Саме їх діагностика дозволяє виявити на що буде спрямована та ж рефлексія людини – на себе, свої власні проблеми, невдачі та переживання чи на інших людей, процес їх розвитку, сприяння йому. Проаналізуємо в

цьому контексті питання шкали «рефлексія»: «Чи спробуєте ви проаналізувати свою поведінку, якщо у Вас довгий час не було проблем?», «Чи аналізуєте Ви причини своїх невдач?», «Чи пробуєте Ви для себе виявити причини своєї поведінки?» та ін. Тобто питання діагностують рефлексію, яка спрямована виключно на власну персону і не стосується проблем та інтересів інших людей. Можливо, у поєднанні зі шкалою емпатії, можна було б припустити існування рефлексії, спрямованої не тільки на себе, а й на інших людей, однак бали сумуються незалежно від поєднань шкал між собою абсолютно рівнозначно.

За допомогою набору задач відкритого типу експериментально вивчались передумови до фасилітаційного впливу у майбутніх психологів О. О. Кондрашихіною. Кожна задача представляла собою опис психолого-педагогічної ситуації, яку можна по-різному трактувати відносно причин виникнення та варіантів можливого розв'язання. Для визначення здатності до фасилітаційного впливу аналізувались відповіді досліджуваних за критеріями: «дивергентність мислення при визначенні можливих причин вказаних ситуацій (наведення не однієї, а декількох причин); прояв механізму авансування (схильність у неоднозначній ситуації бачити причину її виникнення не в патології, а в незвичайному потенціалі, властивому людині); підкреслення необхідності представлення свободи клієнту в виборі цілей взаємодії з психологом; наявність при визначенні шляху розв'язання ситуації способів, які базуються на створенні умов, що приводять до самостійного розв'язання клієнтом своєї ситуації; орієнтація в процесі гіпотетичної консультації на розвиток людини [5, С. 63-66]. Зазначена методика є досить цінною, оскільки дозволяє вивчати саме прояв фасиліативності людиною, є новаторською в означеній області діагностики і тому має значну теоретичну, практичну та евристичну цінність. Однак основний фокус діагностики - це сфера фасилітації в області професійної діяльності практичного психолога. Власне, не кожна людина є практичним психологом (або може уявити себе ним), а прояв фасиліативності в різних сферах життєдіяльності може мати певну специфіку. Тому, ймовірно, не завжди справджується така пряма відповідність: однаковий прояв фасиліативності в педагогічних – сімейних – професійних – дружніх – міжособових відносинах тощо. Більш диференційоване вивчення сфер прояву фасиліативності є доцільним як у плані її прогнозування, так і з метою колекційного впливу. Крім того, вибірка, яка була залучена дослідницею – психологи, тому необхідний також діагностичний інструмент, результати застосування якого дозволять дати адекватну оцінку прояву людиною фасиліативності в певній сфері життєдіяльності, навіть якщо вона і не є психологом. Водночас важливим аспектом, потребує ґрунтовного дослідження є прогнозування, передбачення прояву фасиліативності, а це передбачає діагностику потенціальних її характеристик.

Особливості особистості і діяльності педагога-фасилітатора вивчались у 2001 р. в Інституті психології РГППУ за допомогою опитувальника, який включав 15 відкритих та напіввідкритих питань, додатково проводився твір на тему «Педагог-фасилітатор у моєму житті», а також спостереження фасилітаційної взаємодії між педагогом та учнем [13]. Анкета на 14 питань застосовувалась для вивчення готовності педагогів до здійснення фасилітаційної діяльності [14] - було встановлено, що 43% педагогів ще не готові до ролі фасилітатора. Водночас варто зауважити, що питання анкети жодним чином не зв'язані прицільно саме з готовністю до здійснення фасилітації, хоча вивчаються характеристики, які можуть сприяти як здійсненню фасилітації, так і інгібіції. За результатами застосування анкети, на нашу думку, можна говорити про локус контролю, рівень самостійності, волевільності, впевненість у собі тощо.

М. О. Амінов та М. В. Молоканов [1] також займались дослідженням фасиліативності. Задля її визначення досліджуваний повинен був пройти тест «співбесіда», тобто викласти перед експертами психологами власну версію вступу на факультет психології. Експерти оцінювали ступінь соціальної фасиліативності кандидата (його вміння знімати психологічний бар'єр в процесі спілкування; створювати атмосферу доброзичливості, включеності і довіри до співрозмовника). Фасиліативний ефект визначався за допомогою біполярних, графічних шкал: товариськості (готовності до контакту); сміливості (вміння підтримувати контакт); тактовності (вміння відчувати контекст ситуації); інтелектуальності (вміння логічно обґрунтовувати свої вибори). ... За кількісну міру ефекту фасилітації приймалась усереднена оцінка експертів за чотирма незалежними факторами фасиліативності» [1, С. 77]. Із наведеного способу вимірювання фасиліативності видно, що, звичайно ж, особи відібрані за вказаними критеріями фасиліативності повинні мати виражені такі психологічні риси, як «товариськість», «сміливість» та ін. Потрібно також відмітити, що, на нашу думку, вираженість означених «факторів фасиліативності» не завжди достовірно свідчить про наявність фасиліативності (доречно пригадати деяких осіб із вираженою маніпулятивністю або ж інгібітністю – їх вмінню знімати психологічний бар'єр у процесі спілкування; створювати атмосферу доброзичливості та довіри до співрозмовника можна тільки позаздрити, але напевно чи їх можна назвати фасилітаторами).

С. С. Бутко досліджував вираженість ступеню готовності до реалізації фасиліативної функції у спілкуванні вчителя за допомогою методу спостереження, яке проводилось на уроці з дітьми із вадами слуху. Було виділено 10 критеріїв, вираженість яких свідчила про фасиліативність вчителя. Зокрема, це наявність широкого діапазону комунікативного мислення; володіння ключовими прийомами ефективного спілкування; коректність мовленнєвого оформлення мови;

логічність та аргументованість висловлювань; активність у налагоджуванні міжособистісних відносин довіри та терпимості; доброзичливе сприйняття оточуючих, прагнення до співробітництва; власна відкритість та сприяння широті партнерів по спілкуванню; позитивне самосприйняття; мотиваційна та практична готовність до неперервного саморозвитку, обумовлені критичною рефлексією самоаналіз та самооцінка; забезпечення взаєморозуміння вербальними та невербальними засобами. Виділялась низька, середня та висока ступінь готовності [3]. Також метод спостереження був обраний О. Ю. Паруною [8] для вивчення фасилітаційної компетентності педагога. Задля цього дослідницею була розроблена карта спостереження, яка включала фіксацію способом бальної оцінки ознак фасилітації та інгібіції. Спостерігалась освітня діяльність педагога, яка включала: організацію та стимулювання діяльності учнів, володіння педагогічною технікою (наявність компетенцій – мовленнєвих, перцептивних, в області саморегуляції психоемоційного стану та комунікативних). Фіксувались особливості освітньої діяльності учнів: пізнавальна та поведінкова активність, рефлексія. Водночас сам автор пропонує обов'язково доповнити результати спостереження результатами стандартизованих тестових методик. Саме опитувальник для визначення рівня розвитку педагогічної інгібіції було розроблено Л. Б. Полосовою [10], однак інгібіція не є соціально прийнятною та заохочуваною формою поведінки, а інколи неусвідомлена (або частково усвідомлена), відтак пряме опитування навряд чи може надати абсолютно достовірні результати.

Готовність до фасилітації вивчалась і за допомогою каліфорнійського психологічного опитувальника (California Psychologia Inventory - CPI) - саме так вчинила Т. О. Філь задля вивчення поведінкового, емоційного та когнітивного компонентів [12]. Слід зауважити, що адаптація психодіагностичної методики досить складна, трудоємна процедура, тривалого терміну провадження. Використання ж просто перекладеного тесту, але без проведення повної процедури його адаптування може надати досить викривлені, сумнівні результати. Т. О. Філь також була створена авторська анкета, спрямована на встановлення шляхом самооцінки знань, вмінь та навичок респондента відносно явища фасилітації.

О. В. Пушкіна вважає показником здатності педагога здійснити фасилітаційну взаємодію наявність необхідних для фасилітації професійного самовизначення учнів особистісних якостей та установок – аттрактивності, толерантності та асертивності [11]. У більш пізніх працях О. Ю. Парунова [9] запропонувала (у співавторстві) структуру фасилітаційної компетентності, було також розроблено критерії та показники, за допомогою яких визначались рівні формування фасилітаційної компетентності. Сформованість мотиваційного компоненту визначалася за допомогою методики Дж. Роттера «Визначення ступеню мотива-

ції до успіху», методу спостереження та «Я на сходинах» (діагностика зацікавленості в оволодінні професійними вміннями та навичками). Перевірка когнітивного компоненту здійснювалася за допомогою дидактичних тестів та анкетування. Операціональний критерій визначався за допомогою оцінки та самооцінки, спостереження, тестів на емпатійність, конфліктність, комунікативну толерантність та ін. Рефлексивний компонент діагностувався за допомогою тестів «Здатність до саморозвитку», «Самооцінка творчого потенціалу», «Здатність до рефлексії» тощо [9]. Варто відзначити складність діагностичного процесу, велику кількість застосованих методів та методик, які не завжди в повній мірі інформують про вираженість певного компоненту. Наприклад, опис мотиваційного компоненту включає усвідомлення значущості фасилітуючої діяльності в освітньому процесі, інтерес до фасилітаційної діяльності та ін., що аж ніяк не може діагностуватись за допомогою запропонованих автором методів. Приблизно таким же шляхом у вимірюванні фасилітаційного стилю у педагогічній взаємодії, скористався О. О. Левченко [7], який діагностував його за допомогою такого комплексу: «тест Кеттелла «16-ти факторний особистісний опитувальник», тест Роршаха, тест креативності Торренса» [7, С. 87], причому до початку експерименту з досліджуваними було проведено декілька оглядових лекцій стосовно проблеми педагогічної фасилітації, що, на нашу думку, не кращим чином відобразилось на якості отриманих даних. Застосування такого набору психодіагностичних методик не надає достовірних відомостей щодо фасилітаційного стилю досліджуваних.

Компоненти фасилітативності як властивості особистості вивчались нами в більш ранніх роботах, був створений у співавторстві з О. П. Санніковою інструментальний комплекс діагностики формально-динамічних та якісних показників фасилітативності (самооціночний та експертний варіанти), а також методика «Розміщення себе на умовній шкалі фасилітативності» (грунтуючись на ідеї методики Дембо-Рубінштейн) (авторські свідоцтва № 17304 та № 17305).

Існує перелік методик, за допомогою яких можна бодай дотиково діагностувати фасилітативні якості людини. Насамперед мова йде про різні аспекти допомагаючої, просоціальної, альтруїстичної поведінки, які вивчались за допомогою опитувальників, спостереження, експериментально (інсценування різних ситуацій, що потребують втручання) тощо (С. К. Нартова-Бочавер, Б. Латане, Г. А. Моїсеєва, Дж. Дарлі, Л. Н. Антилогова, В. М. Куніцина, О. Є. Насіновська, О. Ф. Потьомкіна та ін.). Водночас виділення та вивчення як виду допомоги фасилітації дослідниками не було.

Були також спроби встановлення схильності до допомагаючої поведінки із психофізіологічної точки зору. Зокрема, А. Керстен визначав за часовими характеристиками довільних рухових реакцій на світловий

подразник в ситуаціях, моделюючих змагання (в одному випадку – на особисту, в іншому – на групову першість), а саме за показником найкоротшого часу реакції, альтруїстичну чи егоцентричну домінуючу тенденції в спрямованості поведінки людини [2]. Ймовірно, що час реакції людини не завжди достовірно свідчить про домінуючу тенденцію її поведінки, а вказує лише на особливості її нервових (рефлекторних) процесів, які хоч і лежать в основі психічних актів, але не відображають їх змістовну наповненість, тому і використання зазначеної методики у профвідборі (як пропонує автор) не завжди є виправданим.

Зупинимось на методиці дослідження системи життєвих смислів, яка запропонована В. Ю. Котляковим. Досліджуваному пропонується зробити рейтингову оцінку наданого списку смислів стосовно смислу його життя, причому потрібно спочатку відібрати зі списку 3 твердження, які займають перше місце в системі життєвих смислів, потім 3 твердження, які можна було б поставити на 2-е, 3-е і т.д. до 8-го місця. За результатами застосування можна визначити представленість кожної з категорій в особистісній системі життєвих сенсів досліджуваного. Виділено такі категорії життєвих смислів: альтруїстичні, екзистенціальні, гедоністичні, самореалізаційні, статусні, комунікативні, сімейні, когнітивні [6]. Водночас смисли життя (чи допомоги), які можна було б розглядати не лише як альтруїстичні, а саме як фасилітативні (чи інгібівні) дана методика встановити не може. Варто відзначити, що феномен альтруїзму пов'язаний із фасилітативністю і дослідження цього зв'язку насправді представляє науковий інтерес.

Крім того, мова йде про життєві смисли, а фасилітативний смисл може бути складовою будь-якої із виділених В. Ю. Котляковим [6] категорій життєвих смислів – альтруїстичної, або екзистенціальної, або самореалізаційної та ін. Суть питання, яке нас цікавить не міститься в відповіді на питання «для чого ти живеш?», а його можна виявити дізнавшись у людини «для чого ти допомагаєш комусь?» і чи допомагаєш ти комусь взагалі. Часто допомога є соціально заохочуваною дією і підтримується суспільними цінностями та нормами, тому детального дослідження потребує питання, наскільки ці норми та цінності є інтеріоризованими людиною.

Багато вчених (С. Мілгрем, Дж. Дарлі, Б. Латейн, Ф. Зімбардо, В. Меус, К. Раджамакерс) акцентують обумовленість соціально значущої поведінки людини специфікою тієї діяльності, в яку вона включена, особливостями її соціальної ролі. Фасилітативна поведінка також є соціально значущою, і, відповідно, її прояв може відрізнитись залежно від сфери діяльності, до якої включена людина. Отже, особливо актуальною проблемою є діагностування прояву фасилітативності людиною в різних сферах життєдіяльності.

У процесі дослідження феномену фасилітативності нами теж були створені певні методи її дослідження, спираючись на створену концепцію фасилітативного

потенціалу особистості. Так, був розроблений самооціночний «Тест-опитувальник фасилітативного потенціалу особистості», який дозволяє виявити фасилітативність у потенціальному стані, а не тільки тоді, коли людина демонструє її у поведінці. За результатами можна встановити особливості актуалізаційної та ресурсної складових фасилітативного потенціалу людини. Оскільки вираженість фасилітативності у всіх сферах життєдіяльності неоднакова, унікальна, то для її дослідження створена «Методика діагностики індивідуальних відмінностей фасилітативності за сферами прояву». За результатами її застосування можна судити про вираженість фасилітативності у певних сферах життєдіяльності. Ще один вимірювальний інструмент – «Методика дослідження смислової мотивації допомоги» є набором із незакінчених речень, які потребують доповнення. Аналіз результатів дозволяє виявити смислову мотивацію надання допомоги іншій людині (серед виділених смислів є також фасилітація та інгібіція).

Наведений обмежений перелік способів вимірювання фасилітативності показує, що в основному вивчення фасилітативності проходило такими шляхами: за допомогою самооціночних методик (І. В. Жижина, 2000; О. П. Саннікова, М. Й. Казанжи, 2006; М. Й. Казанжи, 2009 та ін.), через занурення досліджуваного в ситуацію, яка потребує прояву фасилітативності (М. О. Амінов, М. В. Молоканов, 1992; О. О. Кондрашихіна, 2004; С. К. Нартова-Бочавер, 1992) або ж за допомогою експертної оцінки (К. Роджерс, 1951, 1959; О. П. Саннікова, М. Й. Казанжи, 2006 та ін.), за допомогою спостереження (С. С. Бутко, 2011; О. Ю. Парунова, 2011) або ж за допомогою комплексу методик, які безпосередньо не спрямовані на вивчення фасилітативності (О. О. Левченко, 2012; О. Ю. Парунова, Р. С. Димухаметов, 2011) тощо. Наявна також невелика кількість робіт, в яких вивчалась якість, протилежна фасилітативності – інгібітність (Л. Б. Полосова, 2014), коло методів і методик вивчення феномену інгібітності надзвичайно обмежене.

Висновки. Переважно фасилітативність досліджувалася за допомогою ситуативного тесту «співбесіда»; набору задач відкритого типу; розв'язання проблемних ситуацій; самооціночних тест-опитувальників або ж шляхом експертної оцінки, а також опосередковано через діагностику вираженості інших особистісних якостей та установок; спостереження певних ознак фасилітації чи інгібіції та ін. Констатовано невелику кількість діагностичних інструментів для дослідження інгібітності. Більшість методик вивчення фасилітативності спрямована на вивчення актуальної фасилітативної поведінки.

Варто зауважити значущість у виборі методики дослідження того, які саме аспекти фасилітативності за його допомогою можна встановити, а це залежить і від обраної автором наукової парадигми в розгляді зазначеного феномену. Тому слід відзначити, що не

дивлячись на наявність значної кількості вимірювальних інструментів застосування лише одного з них не може надати досліднику цілісної, завершеної діагностичної картини. Важливим є розуміння області дії вимірювальних інструментів, яка закладена авторським поглядом і відповідною концепцією, що покладена в його основу – і це не варто розглядати як недолік, а

радіше як обмеженість будь-якої психодіагностичної методики, яка не може бути універсальною. Враховуючи багатогранність фасилитивності, важливо вивчати як її потенціальні характеристики, так і специфіку актуальної фасилитивної поведінки в різних ситуаціях, а також мотиваційні чинники її здійснення (соціальні та особистісні).

ЛІТЕРАТУРА

1. Аминов Н. А., Молоканов М. В. Социально-психологические предпосылки специальных способностей школьных психологов / Н. А. Аминов, М. В. Молоканов // Вопросы психологии. – 1992. – №1. – С. 74-83.

2. Афанасиадис Керстен. Экспресс-методика определения альтруистической или эгоцентрической доминирующей тенденции в направленности поведения человека : автореф. дис. на соиск. научн. степени канд. психол. наук : спец. 19.00.01 «общая психология, история психологии» / Афанасиадис Керстен. – Минск, 1994. – 23 с.

3. Бутко С. С. Реализация фасилитативной функции в иноязычном общении с младшими школьниками (на примере слабослышащих детей) / С. С. Бутко // Молодой ученый. – 2011. – №6. – Т.2. – С. 138-144.

4. Жижина И. В. Психологические особенности развития фасилитации педагога: дис. ... канд. психол. наук : 19.00.07 / Жижина Инна Владимировна. – Екатеринбург, 2000. – 153 с.

5. Кондрашихина О. О. Формування здатності до фасилітаційних впливів у майбутніх практичних психологів: дис. ... канд. психол. наук: 19.00.07 / Оксана Олександрівна Кондрашихина. – К., 2004. – 239 с.

6. Котляков В. Ю. Методика исследования системы жизненных смыслов. // В. Ю. Котляков : Сибирская психология сегодня: Сборник научных трудов. – Вып. 2. – Кемерово: Кузбассвузиздат, 2004. – 410 с.

7. Левченко О. О. Психолого-педагогічна практика відпрацювання методик діагностування фасилітаційного стилю у педагогічній взаємодії молодих викладачів дисциплін соціально-психологічного циклу / О. О. Левченко // Вісник Житомирського державного університету. — 2012. - Випуск 66. Педагогічні науки. – С. 86-92.

8. Парунова Е. Ю. Анализ сформированности фасилитационной компетентности педагога профессио-

нального обучения // III Всероссийская научно-практическая Интернет-конференция «Инновационные направления в педагогическом образовании» с международным участием. [Электронный ресурс]: - Режим доступа: <http://econf.rae.ru/article/5567>

9. Парунова Е. Ю., Димухаметов Р. С. Формирование фасилитационной компетентности будущих мастеров профессионального обучения / Е. Ю. Парунова, Р. С. Димухаметов // Вестник ЮУрГУ. - 2011. - №24. — С. 79-83.

10. Полосова Л. Б. Психологические предикторы развития феномена ингибиции – фасилитации в педагогическом общении : автореф. дис. на соиск. научн. степени канд. психол. наук : спец. 19.00.07 «Педагогическая психология» / Л. Б. Полосова. – Екатеринбург, 2014. – 21 с.

11. Пушкина О. В. Развитие фасилитационного стиля общения учителя в педагогическом взаимодействии / О. В. Пушкина // Мир науки, культуры и образования. – 2011. – №5 (30). — С. 172-174.

12. Филь Т. А. Структурно-содержательные характеристики готовности к фасилитации у будущих учителей начальных классов : автореф. дис. на соискание ученой степени канд. психол. наук : спец. 19.00.07 «Педагогическая психология» / Т. А. Филь. – Кемерово, 2013. – 24 с.

13. Шахматова О. Н. Педагогическая фасилитация: особенности формирования и развития / О. Н. Шахматова // Журнал «Профессиональное образование» / Приложение «Новые педагогические исследования». - 2006. - №3. - С. 118-125.

14. Ющук Л. М., Тулюлюк І. В. Фасилітаційне управління школою: пошуки та знахідки / Л. М. Ющук, І. В. Тулюлюк // Технології. – 2012. – №31-33 (367-369), листопад. – С. 34-59.

REFERENCES

1. Aminov, N. A., & Molokanov, M. V. (1992) Socialno-psikhologicheskiye predposylki spetsialnykh sposobnostey shkolnykh psikhologov [Social and psychological preconditions of school psychologists' special abilities]. *Voprosy psikhologii – Psychology issues, 1*, 74-83 [in Russian].

2. Afanasiadis, Kersten (1994). Ekspress-metodika opredeleniya altruisticheskoy ili egotsentricheskoy dominiruyushey tendentsii v napravlenosti povedeniya cheloveka [A rapid method for determining altruistic or ego-

centric dominating tendency in the direction of human behavior]. *Extended abstract of candidate's thesis*. Minsk [in Russian].

3. Butko, S. S. (2011). Realizatsiya fasilitativnoy funktsii v inoyazychnom obschenii s mladshimi shkolnikami (na primere slaboslyshaschikh detey) [The implementation of facilitative functions in foreign language communication with primary pupils (through the example of hard-of-hearing children)]. *Molodoi uchionyi – Young Scientist, 6* (2), 138-144 [in Russian].

4. Zhizhina, I. V. (2000). Psikhologicheskkiye osobennosti razvitiya fasilitatsii pedagoga [Psychological peculiarities of teacher's facilitation development] *Candidate's thesis*. Yekaterinburg [in Russian].

5. Kondrashykhina, O. O. (2004). Formuvannia zdatnosti do fasylitatsiynykh vplyviv u maybutnikh praktichnykh psykholohiv [The formation of the ability for facilitative influences in future practical psychologists]. *Candidate's thesis*. Kyiv [in Ukrainian].

6. Kotlyakov, V. Yu. (2004). Metodika issledovaniya sistemy zhiznennykh smyslov [The technique of investigating the system of vital senses]. *Sibirskaya psikhologiya segodnya – Siberian Psychology Today*, 2. Kemerovo: Kuzbassvuzizdat [in Russian].

7. Levchenko, O. O. (2012). Psykholohopedahohichna praktyka vidpratsyuvannya metodyk diahnostuvannia fasylitativnoho styliu u pedahohichniy vzaiemodii molodykh vykladachiv dystsyplin sotsialno-psykholohichnoho tsyklu [Psychological and pedagogical practice of exercising methods for diagnosing the facilitative style of young teachers of social and psychological subjects]. *Visnyk Zhytomyrskoho derzhavnoho universyetu – Bulletin of Zhytomyr State University*, 66, 86-92 [in Ukrainian].

8. Parunova, Ye. Yu. (n.d.). *Analiz sformirovannosti fasylitatsionnoy kompetentnosti pedagoga professionalno-obucheniya [The analysis of the professional training teacher's facilitative competence formation]*. Retrieved from <http://econf.rae.ru/article/5567> [in Russian].

9. Parunova, Ye. Yu., & Dimuhametov, R. S. (2011). Formirovaniye fasylitatsionnoy kompetentnosti buduschikh masterov professionalnogo obucheniya [The formation of facilitative competence among future masters

of professional training]. *Vestnik YuUrGU – Bulletin of YuUrGU*, 24, 79-83 [in Russian].

10. Polosova, L. B. (2014). Psikhologicheskkiye prediktory razvitiya fenomena ingibitsii – fasilitatsii v pedagogicheskom obschenii [Psychological predictors of the phenomenon inhibition-facilitation development in pedagogical communication]. *Extended abstract of candidate's thesis*. Yekaterinburg [in Russian].

11. Pushkina, O. V. (2011). Razvitiye fasilitatsionnogo stilya obshcheniya uchitelya v pedagogicheskom vzaimodeystvii [The development of teachers' facilitative communicative style in pedagogical interaction]. *Mir nauki, kultury i obrazovaniya – The World of Science, Culture and Education*, 5 (30), 172-174 [in Russian].

12. Fil, T. A. (2013). Strukturno-soderzhatelnyye kharakteristiki gotovnosti k fasilitatsii u buduschikh uchiteley nachalnykh klassov [Structural and content-related characteristics of readiness for facilitation among future primary school teachers]. *Extended abstract of candidate's thesis*. Kemerovo [in Russian].

13. Shakhmatova, O. N. (2006). Pedagogicheskaya fasilitatsiya: osobennosti formirovaniya i razvitiya [Pedagogical facilitation: peculiarities of formation and development]. *Zhurnal «Professionalnoye obrazovaniye» – Journal «Professional education»*, 3, 118-125 [in Russian].

14. Yushchuk, L. M., & Tuliuliuk, I. V. (2012). Fasylitativne upravlinnia shkoloiu: poshuky ta znakhidky [Facilitative school management: searches and discoveries]. *Tekhnolohiyi – Technologies*, 31-33 (367-369), 34-59 [in Ukrainian].

Марія Іосифовна Казанжі,

*доктор психологических наук, профессор кафедры общей и специальной психологии,
Южноукраинский национальный педагогический университет имени К. Д. Ушинского,
ул. Фонтанская дорога, 4, г. Одесса, Украина*

ОСОБЕННОСТИ ДИАГНОСТИКИ ФАСИЛЯТИВНОСТИ

В статье приведены обобщенные сведения относительно существующих методов и методик диагностики различных аспектов фасилитивности и противоположного ей качества – ингибитивности. Установлено, что фасилитивность изучалась с помощью ситуативного теста «собеседование»; набора задач открытого типа; решения проблемных ситуаций; самооценочных опросников; измерения времени реакции для определения доминирующих тенденций в поведении (направленность на себя или на других); с помощью экспертной оценки; через определение собственного уровня фасилитивности путем размещения себя на графической шкале или же диагностируя выраженность других личностных качеств и установок; наблюдения определенных признаков фасилитации или ингибции и пр. Зачастую не подвергаются диагностике стержневые особенности человека, побуждающие совершение фасилитивных действий: соответствующая мотивация, ценности, смыслы, потребности. Измерение этих параметров позволяет установить, на что направлены многие характеристики личности, которые некоторыми учеными рассматриваются как маркеры фасилитивности – коммуникативность, рефлексия, эмпатия, интроверсия, толерантность, аттрактивность, экстраверсия и пр. – на себя и собственные проблемы, неудачи, переживания или на других людей, процесс их развития, способствование ему. Таким образом, представляется важным изучение компонентов фасилитивности, а не отдельных характеристик личности, проявление которых зачастую может сопутствовать процессу фасилитации. Очерчены преимущества и недостатки каждого из описанных методов, специфика их применения, а также особенности результатов, которые можно получить с их помощью. Установлено, что каждый измерительный инструмент имеет определенную область действия, заложенную автором методики, соответствующей концепцией, положенной в ее основу – и это не стоит

рассматривать как недостаток, а следует оценивать как ограниченность любого психодиагностического инструмента, который не может быть универсальным. Констатировано небольшое количество психодиагностических инструментов для исследования ингибитивности. Большинство методик изучения фасилитивности направлены на изучение актуального фасилитивного поведения. Акцентируется важность соотношения отобранных для проведения эксперимента методов с теоретико-методологической позицией исследователя для получения адекватных результатов, а также целесообразность изучения как потенциальных характеристик, так и специфики актуального фасилитивного поведения в различных ситуациях и мотивационных предпосылок его осуществления.

Ключевые слова: методы диагностики фасилитивности, тест-опросник, экспертная оценка, наблюдение, эксперимент.

*Mariia Kazanzhy,
Doctor of Psychological Sciences, Professor,
Department of General and Differential Psychology,
South Ukrainian National Pedagogical University named after K. D. Ushynsky,
4, Fontanska Doroha Str., Odesa, Ukraine*

PECULIARITIES OF FACILITATIVE ABILITY DIAGNOSTICS

The article presents generalized data on existing methods and techniques for diagnosing various aspects of the facilitative ability and its opposite quality – the inhibiting ability. It has been established that the facilitative ability was studied with the help of the situational test "interview"; a set of open type tasks; problem solving; self-assessment questionnaires; measuring the reaction time to determine the dominant trends in one's behavior (focus on oneself or on others); expert evaluation; through the estimation of one's own facilitative ability level by placing oneself on the graphic scale, or diagnosing the manifestation of other personal qualities and attitudes; observation of certain features of facilitation or inhibition, and so on. Core features motivating a human to perform facilitative actions, such as appropriate motivation, values, meanings, needs are often not diagnosed. The measurement of these parameters allows to set the direction of many personal features which are considered by some scientists as markers of the facilitative ability – sociability, reflection, empathy, introversion, tolerance, attractiveness, extroversion, etc. They may be directed to oneself and one's own problems, failures, experiences or to other people, the process of their development and its promotion. Thus, it is more important to study the facilitative ability components rather than individual characteristics of a person, the manifestation of which may often accompany a process of facilitation. The advantages and disadvantages of each of these methods, the specificity of their application, as well as the result features that may be obtained with the help of them have been outlined. It has been discovered that each measuring instrument has a specific scope, defined by the author, appropriate concept and it should not be considered as a fault but should be evaluated as a restriction of any psychodiagnostic tool that cannot be universal. It has been stated that there exist a small amount of psychodiagnostic tools for investigating the inhibiting ability. Most techniques of the facilitative ability research are aimed at studying the actual facilitative behavior. The importance of associating methods selected for the experiment with the researcher's theoretical and methodological position in order to obtain adequate results, and the relevance of studying both potential characteristics and the specificity of the actual facilitative behavior in different situations and motivational preconditions for its implementation has been emphasized.

Keywords: methods of the facilitative ability diagnostics, test-questionnaire, expert evaluation, observation, experiment.

Подано до редакції 04.03.2015